

Klasszikus héber nyelv 4.:

Szintaxis

BBN-HEB11-204

Koltai Kornélia, Biró Tamás

2015. november 04.

Ismétlés: igeragozás
(gutturálisok)

Nov. 11.: félévközi ZH – 60 perc

open-book, *Arnold-Choi* 2 – 3.3.

Témaválasztás házi dolgozatra

Az ige morfológiája,
szintaxisa, szemantikája

Morfológiai folyamatok

- **Produktivitás:** (majdnem) bármely szóra, pl. új szavakra alkalmazható
 - Produktív: magyar denominatív igeképzés *-l* és *-z* képzőkkel
 - Nem produktív: magyar *-mány*, *-oda/-öde* képzők
 - Inflexiós morfológia (szinte) teljesen produktív, derivációs morfológia széles spektrumon mozoghat.
 - V.ö. héber ige-törzsekkel: produktívan tehető-e át egy gyök egy másik törzsbe?
- **Szemantikai transzparencia:** jelentés megjósolható az összetevőkből
 - *franciakulcs* vs. *francia kulcs*
 - Inflexiós morfológia transzparens, derivációs morfológia széles spektrumon.
 - Héber ige-törzsek: attól függ, hogy határozzuk meg egy-egy törzs jelentését.
 - Ami (egyáltalán) nem transzparens, az önálló **lexikális elem**.

Mi az, hogy „igetörzs”?

Avagy: a különböző szótárak eltérő logikája mögött mi húzódik meg?

- **Bibliai héber nyelvtanírási hagyomány**

- Kiindulás: gyök => alapjelentés
- Gyök+törzs => gyök jelentése + **igetörzs jelentése**
- Adott gyök különböző törzsekbe helyezve: mintha igéből igét képeznénk
- *Probléma:* az egyes törzsek jelentését nehéz szisztematikusan leírni.

- **Modern héber nyelvtanírási hagyomány**

- Kiindulás: tő => alapjelentés
- Tő = gyök + törzs
- Törzsek, mint igeragozási paradigmák (v.ö. latin, francia, orosz...)
- Adott gyök különböző törzsekben: vagy van szemantikai kapcsolat, vagy nincs.
- *Probléma:* általában több kapcsolat, mintha alternatív paradigmák lennének.

Igeidő, igeaspektus,
akcióminőség, igemód

Az ige kötelező és fakultatív bővítményei

Az ige szemantikája: vonzatok/szerepek/bővítmények/módosítók
+ belső szerkezet

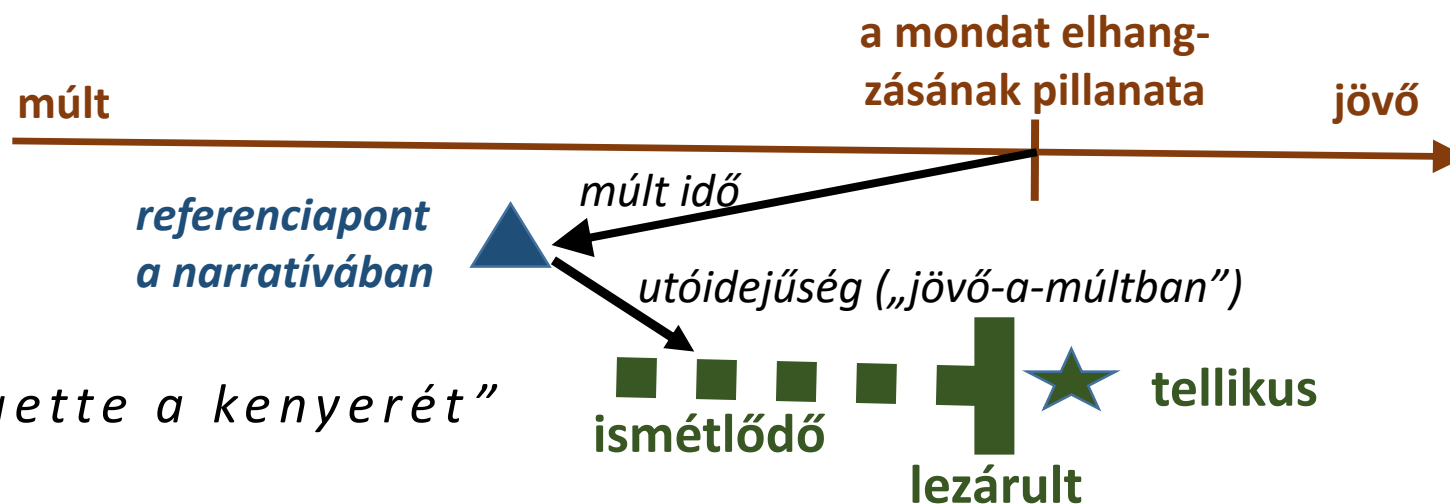
- A „cselekvés, történés, létezés” szerkezete:

Valaki	valahol	valamikor	valamit tesz	valakivel	valami segítségével...
ÁGENS	HELY	IDŐ		PÁCIENS	ESZKÖZ...

- Időszerkezet:

- Külső időszerkezet
- Belső időszerkezet

„majd megeszegette a kenyerét”

Az ige időszerkezete

- (Külső) idő: „cselekvés, történést, létezés” végbemenetelének időpontja
 - A *beszédidő*höz, azaz a megnyilatkozás elhangzásához képest
 - A diskurzus referenciapontjaihoz képest
- **Aspektus** (igeszemlélet): a „cselekvés, történést, létezés” belső időszerkezete:
 - imperfektív (lezáratlan, „osztható”) perfektív (befejezett, „oszthatatlan”)
progresszív (folyamatban lévő) iteratív (ismétlődő) stb. stb. stb.
- **Akcióminőség**: lexikai (morfológiai eszközökkel kifejezett) aspektus

Igeidő, igeszemlélet, akcióminőség

- Három, szorosan összefüggő fogalom. A pontos határok nyelvenként, nyelvcsaládonként, iskolánként és nyelvészenként gyakran változnak.
- Egy meghatározás (<http://www.glottopedia.org/index.php/Aktionsart>):

The category of tense [= igeidő] describes the temporal situation of an action relative to the moment of utterance or some other temporal point of orientation.

Grammatical aspect [= igeszemlélet] concerns the viewpoint from which a situation is viewed.

Aktionsart [= akcióminőség], by contrast, relates to the inherent temporal structure of a situation as determined by the predicate and the context.

Igeidő, igeszemlélet, akcióminőség

- Egy másik meghatározás (Waltke és O'Connor, pp. 346-348):

The category of tense [= igeidő]: „morphological phenomena that locate a situation in the course of time”.

Grammatical aspect [= igeszemlélet]: „morphological phenomena that describe the contour of action/a situation in time” => distinguished through conjugation.

Aktionsart [= akcióminőség]: „morphological phenomena that describe the kind of action/situation a verb refers to” => distinguished through stems.

Akcióminőség (*Aktionsart*)

- Waltke és O'Connor, p. 350:

1. Voice:	active, passive, middle
2. Type of movement/activity:	fientive, stative
3. Contour of movement/activity:	transitive, intransitive
4. Causation:	causative, resultative/factitive, declarative
5. Double-status action:	reflexive, reciprocal, tolerative

TMA = tense, mood, aspect (vagy más sorrendben)

- Igemód: kijelentő mód, feltételes mód, felszólító mód, kötőmód...
- Igenem: aktív, passzív (valamint mediális)
- Igemód, igeidő, igeaspektus:
 - A világ nyelvei általában ebből a háromból valamit kifejeznek a (*finit*) igeén.
 - Valamilyen nyelvi eszközzel: affixumok, összetett igeidők, stb.
 - Nyelvenként változik, hogy mit, hogyan, milyen részletességgel fejeznek ki, milyen kategóriákat különböztetnek meg, stb.
 - Ez a három-négy sok esetben összekapcsolódik:
 - Például előidejűség és múlt idő és befejezett aspektus.
 - Például múlt idő és irreális feltételes mód.
 - Sémi nyelvekben „sok a kavaráss”.

Arnold & Choi 3.2: aspektusok

Arnold & Choi 3.3: igemódok

Az aspektus

- It. *aspectus*: 'rátekintés' ← *ad*: '-ra/-rá' – *spectare*: 'szemlél'
- mondatszemantikai kategória, „a mondat belső időszerkezete” (Kiefer, *Aspektus és akcióminőség, különös tekintettel a magyar nyelvre*, 2006)
- a bibliai héberben: a *coniugatio* (igeragozás) jelöli – ld. *perfectum*, *imperfectum*

A perfectum történeti kialakulása és definíciója

- feltehetőleg egy proto-sémi *statív*ből fejlődött ki az i. e. III-II. évezred nyugati sémi nyelveiben (arab, héber, arámi, geez, stb.). Ez a feltételezett *statív* alakilag és jelentésileg is hasonlíthatott az akkád *statív* alakokhoz.
- „kívülről tekint egy szituációra, úgy tekintvén rá, mint egy komplett egészre... amely időben nem meghatározott” (Arnold&Choi)

A perfectum jelentései

- Befejezett, teljes, egész (a „cselekvés stb.” eleje és vége is megragadva)
 - (idővonatkozás: egyszerű múlt, befejezett jelen, régmúlt)
- Statív (körülmény, helyzet, állapot)
 - (idővonatkozás: jelen)
- Megtapasztalás, tapasztalat (attitűd, észlelés)
 - (idővonatkozás: jelen)
- Retorikai jövő (= prófétikus perfectum, jövőbeni „cselekvés stb.” megtörténtként)
 - (idővonatkozás: jelen, jövő)
- Proverbiális (= gnómikus perfectum, „cselekvés stb.” mint általános igazság)
 - (idővonatkozás: jelen, jövő)
- Performatív (beszéd által végrehajtott cselekvés)
 - (idővonatkozás: jelen)

Az *imperfectum* történeti kialakulása és definíciója

- Proto-héber (i. e. II. évezred vége):
 - *yaqtulu* (kijelentő mód, *imperfectum*)
 - *yaqtula* (kötőmód)
 - *yaqtul* (*jussivus*)
 - *yaqtul* (*praeteritum*)
- → szó végi magánhangzók lekopásával alaki egybeesés történik (ez magyarázhatja az *imperfectum* széles használati körét)
- „belülről tekint egy szituációra, amely folyamatban van” (Arnold&Choi)

Az imperfectum jelentései

- Jövő (időegyeztetés jelentősége)
- Szokásos, ismétlődő (rendszeres ismétlődés; proveriális konnotáció)
 - (idővonatkozás: jelen és múlt)
- Folyamatos (egyidejűség, folyamatban levés)
 - (idővonatkozás: jelen)
- Feltételes, esetleges (a cselekvés más tényezőktől függ: feltételes, megengedő, parancs-tiltás)
 - (fordításban: segédigék, idővonatkozás: jelen és jövő)
- Praeteritum ('áz, *terem* után)
 - (idővonatkozás: múlt)

A módok a bibliai héberben

- 3 mód fejezi ki az „akarást”, melyek egymástól függetlenül alakultak ki:
 - *Jussivus*
 - *Imperativus*
 - *Cohortativus*
- Funkció szerint alkotnak egy osztályt, nem morfológiai hasonlóság alapján
- Morfológiai sajátosságok gyors áttekintése

A jussivus jelentései

- Parancs (felsőbbrendű alsóbbrendű felé, amely/aki mint **A** jelenik meg)
- Szándék, akarat (alsóbbrendű felsőbbrendű felé, amely/aki mint **A** jelenik meg)
- Áldás (Isten a *jussivus A*-a)
- Tiltás („negatív” parancs/kívánság, főként *'al* tiltószóval)

A cohortativus jelentései

- Elhatározás, döntés (szándék kifejezése)
- Kívánság (vágy kifejezése – nem csak a beszélő elhatározásán múlik a cselekvés kivitelezése)
- Figyelmeztetés, buzdítás (egymás buzdítása, bátorítása, T/1.)

Az imperativus jelentései

- Parancs (azonnali cselekvésre felszólítás; kérés, kívánság is)
- Megengedés, engedély, beleegyezés (a kontextusban megelőzi: a [későbbi] *inv.* címzettjének aktuális kérése, amelyre belegyező, megengedő válaszként „hangzik el” az *imperativus*)
- Ígéret (az *inv.* címzettjének tett ígéret *imperativus*ba csomagolva)

Házi feladat

Következő órára: olvasandó + házi feladat

1. Elolvasni: 3.4-3.5 szakaszok (pp. 66–94).
2. Házi dolgozat. Nov. 11.: félév közepi vizsga (nyitott könyv).
3. Nov. 18-ra: א"ל, ג"פ és ו"פ: elsőéves anyag átisméltése (összes törzs).
4. Az egyszer már szabadon kiválasztott bibliai versekből (nov. 1)
 - A múlt hétre összegyűjtött 15 igét:
(ha túl sok ige kerül azonos mód/aspektus kategóriába,
valamint a *non-finit* alakok helyett keressenek továbbiak igéket a szövegükből)
 - besorolni aspektus és mód szerint
(a tankönyvi kategóriák – 3.2-3.3 alpontjai – szerint)

Papíron, a tanszéki titkárságon leadva. Határidő: **nov. 16., hétfő, 12:00.**

Viszlát jövő szerdán!